

**САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ
АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА УМОВИ**

Олександр Олександрович КОЗЛЕНКО,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0005-7749-3717>*

Проблематика детермінації злочинності традиційно належить до фундаментальних напрямів кримінологічної науки, оскільки саме встановлення причинно-наслідкових зв'язків між соціальними явищами та злочинною поведінкою створює методологічне підґрунтя для формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням [1, с. 116]. З'ясування детермінант окремих видів злочинності дозволяє не лише розкрити механізм їх виникнення та розвитку, а й визначити найбільш дієві напрями кримінологічного впливу на криміногенні процеси.

Результати проведеного дослідження свідчать, що в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України військова злочинність істотно трансформувалася як за кількісними, так і за якісними показниками. За сучасних умов вона характеризується системністю проявів, високим рівнем суспільної небезпечності та здатністю негативно впливати на стан військової дисципліни, правопорядку, боєздатності військових формувань, а також на ефективність функціонування сектору безпеки і оборони держави. Особливе місце у структурі військової злочинності посідає самовільне залишення військової частини або місця служби, кримінологічне пояснення якого потребує комплексного дослідження всієї системи детермінуючих чинників.

У сучасній кримінологічній доктрині відсутній єдиний підхід до класифікації детермінант злочинності. Аналіз наукової літератури засвідчує, що вітчизняними дослідниками запропоновано декілька концепцій їх систематизації залежно від рівня функціонування, характеру впливу, соціального змісту та механізму детермінації [2, с. 75]. Разом із тим найбільш методологічно обґрунтованим для дослідження військових кримінальних правопорушень є багаторівневий підхід, відповідно до якого криміногенні чинники доцільно розглядати на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях.

З огляду на результати проведеного дослідження встановлено, що детермінаційний комплекс самовільного залишення військової частини

або місця служби в умовах воєнного стану має складний багаторівневий характер. На макросоціальному рівні його формують взаємопов'язані політичні, економічні, соціальні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, культурно-виховні та соціально-психологічні процеси, які в сукупності визначають загальний криміногенний потенціал суспільства.

До найбільш значущих макродетермінант належать наслідки широкомасштабної війни, що супроводжуються тривалою соціально-економічною нестабільністю, фінансовими труднощами, значним навантаженням на державні інституції, окремими недоліками нормативно-правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців, проблемами реформування військового управління, а також негативними соціальними процесами, які можуть сприяти формуванню криміногенних ризиків у військовому середовищі. Саме сукупність зазначених чинників формує несприятливе соціальне середовище, у межах якого виникають передумови для поширення окремих видів військових кримінальних правопорушень.

На мікросоціальному рівні система детермінант пов'язана безпосередньо з функціонуванням військових колективів та особливостями проходження військової служби. У процесі дослідження встановлено, що криміногенний вплив здійснюють насамперед недоліки в організації мобілізаційних процесів, недостатній рівень правової культури та правосвідомості окремих командирів, низька ефективність профілактичної роботи щодо зміцнення військової дисципліни, латентність окремих проявів нестатутних взаємовідносин, недостатній контроль за дотриманням статутних вимог, тривале виконання службових обов'язків без належної ротації та відпочинку, а також психологічне виснаження особового складу, обумовлене інтенсивністю бойових дій [4, с. 481].

Окремого значення набувають соціально-психологічні особливості військових колективів. Наявність неформальних груп впливу, толерантне ставлення до окремих порушень військової дисципліни, приховування фактів правопорушень, недостатній рівень внутрішнього контролю та слабка ефективність механізмів внутрішньої профілактики формують додаткові умови, що можуть сприяти вчиненню самовільного залишення військової частини або місця служби.

Індивідуальний рівень детермінації охоплює особистісні властивості військовослужбовця, його мотиваційну сферу, морально-психологічний стан та особливості правосвідомості. Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що провідне місце серед індивідуальних детермінант займають морально-психологічні чинники, зокрема страх загибелі, отримання тяжких поранень або потрапляння в полон, психотравмуючі наслідки безпосередньої участі у бойових діях, емоційне вигорання, тривала психоемоційна напруга, сімейні проблеми та інші особистісні обставини, що негативно впливають на здатність військовослужбовця приймати правомірні рішення в екстремальних умовах.

Не менш вагомими є організаційно-управлінські чинники індивідуального рівня, серед яких доцільно виділити недостатню увагу командирів до вирішення соціально-побутових проблем особового складу, недоліки морально-психологічного забезпечення, недостатній рівень матеріального та соціального забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей, відсутність належної системи психологічної реабілітації після виконання бойових завдань, обмежені можливості своєчасної ротації, а також прагнення окремих осіб уникнути кримінальної відповідальності за раніше вчинені кримінальні правопорушення.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що детермінація самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану має системний, багатофакторний і багаторівневий характер. Її основу становить складний комплекс взаємопов'язаних макросоціальних, мікросоціальних та індивідуальних чинників, які не існують ізольовано, а перебувають у постійній взаємодії, взаємно посилюючи криміногенний вплив один одного.

У зв'язку з цим ефективна система запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби повинна ґрунтуватися на комплексному кримінологічному підході, що передбачає одночасний вплив на загальносоціальні процеси, удосконалення організації військової служби, підвищення ефективності діяльності органів військового управління, зміцнення військової дисципліни, розвиток системи морально-психологічного забезпечення та реалізацію індивідуальних профілактичних заходів щодо військовослужбовців групи криміногенного ризику. Лише інтеграція зазначених напрямів профілактичної діяльності здатна забезпечити зниження криміногенного потенціалу військового середовища та підвищити ефективність протидії цьому виду військових кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Херсон, Одеса, 2020. 230 с.
2. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions. *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77.
<http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. С. 37.